

B I B L I O T E K A
INSTITUTU BIBLIOGRAFICZNEGO

W A R S Z A W A

1 9 5 4

T. IV

 Nr 6

K. I. Propina

W SPRAWIE JEDNOSTKI STATYSTYKI WYDAWNICZEJ
(Artykuł dyskusyjny)¹

1.

Radziecka statystyka wydawnicza ma w porównaniu ze statystyką krajów kapitalistycznych i statystyką przedrewolucyjną niezaprzeczone osiągnięcia zarówno w zakresie stosowanego systemu mierników i programu prac, jak też realizowanych w praktyce metod tej ewidencji, jej pogłębiania i doskonalenia.

Wystarczy tu wskazać, że cała ewidencja druków w krajach kapitalistycznych prowadzona jest z uwzględnieniem jednego tylko miernika — liczby tomów, bądź tytułów, bądź wydań itd. (omówienie tych mierników poniżej). W pracy B. Iwińskiego², która ukazała się w roku 1911, zawarty jest bardzo obszerny jak na owe czasy program prac, według którego należy pro-

1) Jest to przekład artykułu rosyjskiego K. I. Propiny „K woprosu ob edinice statističeskogo uczeťa. (W porjadke obsuźdenija) — z czasopisma *Sowetskaja bibliografija*, Moskwa, 1949, wyp. 3 (28) s. 49—61. Autorka rozważa szereg problemów i formułuje podstawowe wytyczne z zakresu metodyki statystyki wydawniczej, mogące zainteresować osoby i instytucje zajmujące się u nas tą dziedziną. Urzędowa statystyka druków, zapoczątkowana w r. 1924 w *Roczniku Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej*, w ciągu swego istnienia doskonaliła swoje metody i zrealizowała znaczną część postulatów autorki radzieckiej. Pragnąc pomnożyć nasze nieliczne piśmiennictwo teoretyczne z tego zakresu (przytoczone na końcu niniejszego *Biuletynu*) i spowodować żywsze zajęcie się tymi zagadnieniami, zamieszcza Instytut Bibliograficzny niniejszy przekład w swoim *Biuletynie*. (Red).

2) *La statistique internationale des imprimés*. Bruxelles 1911.

wadzić statystykę. Program ów, sformułowany jako maksymalny, dawno już przekroczono w Związku Radzieckim, gdy w krajach kapitalistycznych w ciągu ostatnich 38 lat, które upłynęły od czasu opublikowania pracy Iwińskiego, nie ma żadnych nowych osiągnięć w zakresie statystycznej ewidencji druków.

Problemem najtrudniejszym i najbardziej skomplikowanym, a nie rozstrzygniętym w metodologii statystyki wydawniczej, jest zagadnienie jednostki statystycznej druków. Ich różnorodność jest tak wielka, że zagadnienie podziału druków na publikacje podlegające i nie podlegające ewidencji statystycznej (aczkolwiek statystyka wydawnicza istnieje prawie półtora wieku) jest do chwili obecnej równie pilne, jak zagadnienie znalezienia bardziej ścisłych mierników dla ogólnej masy druków.

Jak niejasna jest treść takich pojęć, jak tom, tytuł, dzieło, książka, wydanie, jednostka wydawnicza, czasopismo itd., jak złożone jest zagadnienie typizacji materiału wydawniczego i wyraźnego określenia granic rozmaitych kategorii wydawnictw — dowodzą tego wypowiedzi bibliografów na łamach prasy specjalnej.

Zupełny zamęt w zakresie terminologii wykazuje tu zagraniczna statystyka druków.

„Największym niedociągnięciem statystyk narodowych jest brak jakiegokolwiek jednolitości... niektóre statystyki rejestrują tylko książki, inne znów książki i broszury, inne — książki, broszury i czasopisma razem” — pisze w swojej monografii o statystyce druków B. Iwiński.

Ale i obecnie, w 40 niemal lat od ukazania się pracy Iwińskiego, praktyka ewidencji druków jest nadzwyczaj niejednolita.

Tak np. ewidencja druków w Stanach Zjednoczonych nie uwzględnia dokumentów urzędowych, broszur, druków handlowych i innych wydawnictw o lokalnym i doraźnym znaczeniu, obejmuje ona tylko dzieła zarejestrowane w celu ochrony praw autorskich. Jednostką ewidencyjną jest tam każde zakończone dzieło, poszczególne zaś tomy, zeszyty, części nie są brane pod uwagę.

W Anglii nie uwzględnia się przytłaczającej większości wydawnictw urzędowych, z wyjątkiem najważniejszych, jak również broszur wydawanych na użytek tymczasowy. Wielotomowe wydawnictwa typu Encyklopedii brytyjskiej są rejestrowane jako jedno wydawnictwo. Każde zakończone wydawnictwo uważane jest za jedną jednostkę niezależnie od tego, czy składa się ono z jednego czy z kilku tomów.

W przedwojennej niemieckiej statystyce druków nie uwzględniano dysertacji, wydawnictw szkolnych, wydawnictw prywat-

nych (będących poza handlem księgarskim), poszczególnych zeszytów wydawnictw seryjnych, wydawnictw urzędowych i uniwersyteckich, ujmowano natomiast mapy, broszury a nawet ulotki, nie uwzględniane w innych krajach.

We Francji do ogólnej sumy produkcji książkowej włącza się zarówno nowe czasopisma, jak dysertacje, mapy, a nawet nuty.

Szereg krajów na równi z produkcją krajową uwzględnia druki, które ukazały się w języku danego kraju, ale poza jego granicami (Niemcy).

Zmiana znaczeniowa pojęcia jednostki ewidencyjnej była w niektórych krajach kapitalistycznych środkiem sztucznego wyśrubowania danych dotyczących produkcji wydawniczej (przedwojenna Polska³ i Włochy). Ta sama tendencja dała się zauważyć w wystąpieniu dyrektora przedwojennej Deutsche Bücherei H. Uhlendahla (referat Podkomisji do Spraw Statystyki Druków na XII sesji Międzynarodowego Komitetu Bibliotek, 1939).⁴

Nie mniejsza różnorodność panuje w definicji pojęć „broszura” i „książka”. W Hiszpanii, we Włoszech i w Szwajcarii za broszury uważa się wydawnictwa do 100 stron. W Niemczech, podobnie jak w Szwajcarii, oddzielnie uwzględnia się ulotki, broszury i tomy czyli książki; ulotki mają od 1 do 4 stron, broszury od 5 do 48 stron, a książki (tomy) ponad 48 stron. Taka sama definicja książek i broszur jest używana również w Danii, Wielkiej Brytanii, na Węgrzech, w Norwegii itd.

Istniejąca różnorodność mierników uniemożliwia do tej chwili porównywanie w skali międzynarodowej liczb charakteryzujących produkcję wydawniczą krajów świata kapitalistycznego, chociaż liczby te regularnie są publikowane w czasopiśmie *Le droit d'auteur* (organie Międzynarodowego Związku Ochrony Praw Autorskich w Bernie).

Propozycje przyjęcia stałej jednostki ewidencyjnej niejednokrotnie były rozpatrywane na międzynarodowych zjazdach bi-

3) W opracowaniach Głównego Urzędu Statystycznego były również uwzględniane do 1934 r. włącznie tzw. „dokumenty życia społecznego”, jak np. sprawozdania, bilanse, statuty, regulaminy, kalendarze, katalogi itp. Druki te stanowiły około 40% całości rejestrowanej produkcji. Jednak dzięki temu, że liczba dokumentów życia społecznego jest w tablicach statystycznych wyodrębniona, można przez odjęcie odpowiednich danych otrzymać liczby dokładniej charakteryzujące przejawy ówczesnego życia umysłowego w Polsce. (Przyp. Red.).

4) Uhlendahl Heinrich: *Bericht des Unterausschusses für Statistik der Druckschriften*. — *Actes du Comité international des bibliothèques*. 12-me Session. [La Haye — Amsterdam 10-12 VII.1939. La Haye 1940 s. 57—66. (Przyp. Red.)]

bliograficzno-bibliotecznych, lecz nie doprowadziły jak dotąd do konkretnych rezultatów.

Ten stan kompletnego chaosu w zakresie statystyki wydawniczej w krajach kapitalistycznych jest całkiem zrozumiały. Czyż można mówić o wielkim państwowym znaczeniu statystyki i jej postępie w krajach, gdzie jest ona ześrodkowana przeważnie w rękach prywatnych księgarzy, najmniej zainteresowanych w jej udoskonaleniu, uzasadnieniu naukowym i rozwoju, księgarzy, którzy korzystają z niej wyłącznie dla potrzeb swego „businessu”?

2.

Radziecka statystyka wydawnicza nie od razu doszła do obecnych osiągnięć, przeszła ona trudną drogę poszukiwań lepszych metod opracowania materiału, metod, sprzyjających ukazaniu cech specyficznych radzieckiej produkcji wydawniczej, jej partyjności i naukowości.

W chwili obecnej nie wszystkie zagadnienia naszej metodologii są już rozwiązane. Sprawa ustalenia jednostki ewidencyjnej niejednokrotnie była naświetlana w naszej prasie przedrewolucyjnej.

Keppen w 1825, wyliczając przyczyny, „dlaczego w ogóle nie można ściśle ustalić liczby książek, które się ukazały w jakimś określonym czasie”, daje swoją interpretację jednostki statystycznej, w myśl której „wznowienia, poszczególne tomy i części jednego dzieła” nie są samodzielnymi jednostkami ewidencyjnymi (*Bibliograficzkeskie listy* P. Keppena 1825 nr 43 s. 642).

W 1864 r. czytamy na łamach *Kniznogo westnika* (nr 24 s. 503) w komentarzu do wyników ewidencji książek za okres 1856—1862: „Terminem „tom” oznaczamy każdy poszczególny zeszyt, niezależnie od tego, czy jest on pełnym, skończonym dziełem, wydanym w jednej książce lub broszurze, czy też tylko częścią całości (tom, część, zeszyt, poszyt itp.)”.

W 1904 w tymże czasopiśmie *Kniznyj westnik* (nr 8 s. 219) w artykule N. W. Cz. *K woprosu o statistike kniznogo dela w Rossii* („W sprawie statystyki produkcji wydawniczej w Rosji”) czytamy, że przed przystąpieniem do statystyki należy przede wszystkim ściśle i wyraźnie zdefiniować pojęcie książki. Zdawałoby się, coś łatwiejszego, a tymczasem skoro się przystępuje do rejestracji... druków, natychmiast napotyka się cały szereg trudności. Czy należy uważać za książkę cenniki handlowe? a katalog muzeum? sprawozdanie towarzystwa filantropijnego? bilans handlowy firmy wydawany tylko dla udziałowca? Granica między książką i obwieszczeniem drukowanym nie jest jeszcze przeprowadzona, toteż trzeba nieodzownie ją

ustalić, ściśle i wyraźnie podając, jakie cechy winna posiadać książka“.

Z całą konkretnością i ścisłością stawiane są te zagadnienia na łamach prasy radzieckiej i w praktyce przy opracowywaniu metod radzieckiej statystyki wydawniczej.

E. I. Szamurin w swoim artykule *K utoczeniju ponjatija „bibliograficzeskaja edinica* („W sprawie uściślenia pojęcia „jednostka bibliograficzna“ — *Bibliotekowedenie i bibliografija* 1930 nr 1/2 s. 65—77) pisze: „zdefiniować pojęcie książki nie według kryteriów formalnych, lecz według jej istoty z uwzględnieniem jej treści i społecznego przeznaczenia oraz stopnia jej rzeczywistej użyteczności — oto jeden z najtrudniejszych problemów naszej bibliografii rejestracyjnej i naszej statystyki wydawniczej. I dalej: „Bez ustalenia ograniczającego, choćby nawet w sposób umowny, pojęcia „książka” nie podobna oprzeć na trwałej podstawie działalności organów państwowej rejestracji druków ZSRR ani też prowadzić naukowych badań statystycznych w tej dziedzinie (s. 73). „Formalno-teoretyczne określenie pojęcia „książka” i wynikające stąd formalne określenie „jednostka bibliograficzna” w praktyce niczego nie daje. Pojęcie „książka” i wypływające z niego pojęcie „jednostka bibliograficzna” winno być określone z punktu widzenia czysto praktycznego, z uwzględnieniem treściowej zawartości i społecznej doniosłości książki” (s. 72).

E. I. Szamurin reprezentuje punkt widzenia „racjonalnej selekcji” piśmiennictwa w bibliografii rejestracyjnej i w ewidencji statystycznej (nie oddzielając tej ostatniej od bibliografii).

3.

Do dziś jednakże ani w teorii, ani w praktyce bibliograficznej nie ma wyraźnej definicji książki, która pozwalałaby wyraźnie wydzielić książkę (we właściwym słowa tego znaczeniu) ze wszystkich publikacji innego rodzaju.

Ponieważ ukazujące się druki mają bardzo różnorodną wartość z punktu widzenia ich znaczenia politycznego, naukowego i literackiego, intencji publikacyjnej, twórczego wkładu, poczytności, rozpowszechnienia, nieodzowne jest ich zróżniczkowanie.

Sprawa określenia poszczególnych kategorii wydawniczych jako przedmiotu bibliograficznej rejestracji i ewidencji stoi wobec wielkich trudności. Z ogromnej masy ukazujących się druków tylko część jest objęta rejestracją bibliograficzną. Przedmiotem rejestracji są książki i broszury, wydawnictwa ciągłe (dzienniki, czasopisma, wydawnictwa typu biuletynów, rozpraw, pamiętników itp. i wydawnictwa analogiczne), nuty

mapy i atlasy, dzieła graficzne. Oprócz wymienionych rodzajów wydawnictw mamy do czynienia z tzw. drukami akcydenso-
wymi, nie uwzględnianymi w rejestracji bibliograficznej. Wśród
tego materiału są publikacje tak bardzo zbliżone swym wyglą-
dem zewnętrznym i zawartością wewnętrzną do książek, bro-
szur lub wydawnictw ciągłych typu biuletynów, że określenie
rodzajów tych właśnie publikacji sprawia, w poszczególnych
przypadkach, dużo trudności.

W praktyce radzieckiej bibliografii państwowej stosowany
jest wykaz roboczy publikacji typu książkowego nie podlegają-
cych rejestracji. Zalicza się do nich wszystkie publikacje do
4 stron (ulotki), wydawnictwa wykonane techniką pozadrukar-
ską (z pewnymi wyjątkami), jak również materiały o charak-
terze urzędowym i administracyjno-gospodarczym poszczegól-
nych instytucyj, organizacyj, przedsiębiorstw oraz szereg innych
podobnego rodzaju publikacji do użytku ściśle służbowego lub
dla ograniczonego kręgu odbiorców.

Wykaz ów nie ma, rzecz prosta, absolutnie niezmiennego cha-
rakteru. Stosowany w ciągu szeregu lat, niejednokrotnie ulegał
zmianom, zarówno zwięźnieniu jak i rozszerzaniu, niemniej jed-
nak zawiera on pewne wytyczne dla mniej lub bardziej jedno-
rodnej typizacji całej masy produkcji drukarsko-wydawniczej.

Wszelka chwiejność w określaniu przedmiotu ewidencji jest
niedopuszczalna w której bądź gałęzi statystyki i w poszczegól-
nych przypadkach może przekreślić wartość wyników wielolet-
nich prac, pozbawiając je porównywalności. Jednym z zasadni-
czych wymagań metodologii statystyki wydawniczej jest kon-
sekwentne przestrzeganie wytycznych w zakresie typizacji wy-
dawnictw. W przypadkach zaś naruszenia tej konsekwencji na-
leży bezwzględnie posiadać dokładne dane o jakości i ilości do-
konanych odchyłeń. Tylko przy uwzględnieniu tych odchyłeń
wyniki prac statystyki bibliograficznej mogą być poddawane
wszechstronnej analizie i wykorzystywane do ustalenia zasad-
niczych tendencji rozwojowych produkcji wydawniczej na
przestrzeni szeregu lat, mogą też służyć innym celom praktycz-
nym. Z tych właśnie przyczyn w statystyce druków zasięg
uwzględnianych wydawnictw winien być stały, niezmiennie
ważne jest tu także zachowanie stałości metod wykazywania
typów wydawnictw nieuwzględnianych.

Wielkie trudności nastrocza również określenie wyraźnych
granic między poszczególnymi kategoriami publikacji, jak to:
książka — czasopismo, książka — wydawnictwo zbiorowe, cza-
sopismo — wydawnictwo zbiorowe — biuletyn, czasopismo —
dziennik, czasopismo — dziennik — wydawnictwo graficzne,
plansze luźne — wydawnictwo graficzne itd.

Typizacja wydawnictw ciągłych ma dla statystyki duże znaczenie ze względu na to, że ewidencja produkcji czasopiśmiennej jest przeprowadzana odrębnie w trzech grupach: 1) czasopisma właściwe, 2) wydawnictwa zbiorowe (tu należy odnieść wydawnictwa typu „rozpraw”, „pamiętników”, „wiadomości” itd.), 3) biuletyny.

Można jednak wskazać szereg publikacji, których zaliczenie do tej czy innej kategorii wydawnictw będzie równie poprawne. Np. wydawnictwa typu „rozpraw”, „pamiętników”, „wiadomości” instytutów naukowych, które ukazują się w rzadkich odstępach czasu, mają natomiast nieraz postać samoistnych monografii, mogą być w równej mierze zaszeregowane do książek jak i do wydawnictw zbiorowych. Te same wydawnictwa (będące zbiorem oddzielnych rozpraw), o ile wykazują dostateczną częstotliwość, mają równe prawo do zaliczenia ich bądź do czasopism, bądź do wydawnictw zbiorowych.

Podobnego przykładu dostarcza wydawnictwo „powieść — gazeta”, traktowane przez wydającą je instytucję jako periodyk, lecz w rzeczywistości nie posiadające żadnych cech wydawnictwa ciągłego poza regularnym (miesięcznym) ukazywaniem się.

Do tychże wydawnictw typu granicznego należą wydawnictwa w rodzaju „gazet ilustrowanych”, które mogą być zaliczone i do czasopism (ze względu na szatę graficzną, format, stosunkowo rzadką częstotliwość) i do dzienników (ze względu na nazwę) i do wydawnictw graficznych (ze względu na istnienie ilustracji przy jednoczesnym braku tekstu), także wydawnictwa typu albumów reprodukcji artystycznych, atlasów geograficznych itd.

Wydawnictwa typu granicznego rejestrowane są jednocześnie w rozmaitych bibliografiach (*Książnaja letopiś* i *Eżegodnik periodических izdanij* lub też *Książnaja letopiś* i *Letopiś izobrazitelnogo iskusstwa* itd.). W ewidencji statystycznej każdy druk może być uwzględniany tylko jeden raz w jakiejś określonej grupie wydawnictw; oto dlaczego aktualne wytyczne, dotyczące typizacji druków w rejestracji bibliograficznej, ulegają pewnym poprawkom przy ewidencji statystycznej.

4.

W praktyce radzieckiej statystyki wydawniczej ogół wydawnictw, podlegających ewidencji, dzieli się na dwie zasadnicze grupy: wydawnictwa zwarte i wydawnictwa ciągłe. Wydawnictwa zwarte dzielą się na: 1. książki i broszury, 2. mapy i atlasy, 3. nuty, 4. dzieła graficzne. Przede wszystkim interesują nas książki i broszury. W myśl definicji roboczej książki

i broszury są to druki nieperiodyczne książkowe, zawierające materiał piśmienniczy (naukowy i popularno-naukowy, artystyczno-literacki, podręcznikowy, instruktażowo-przemysłowy itp.), jak również materiał dokumentujący działalność radzieckich, partyjnych, zawodowych i innych organizacji społecznych. Dalszy podział wydawnictw typu książkowego na takie, które podlegają i takie, które nie podlegają ewidencji, przeprowadza się przy pomocy wyżej omówionego wykazu druków nie podlegających rejestracji bibliograficznej. Za broszurę uważa się wydawnictwa o objętości do 2 arkuszy drukarskich włącznie, za książkę — wydawnictwa ponad 2 arkusze drukarskie.

Statystycznej ewidencji produkcji książkowej podlegają wszystkie książki i broszury rejestrowane w głównym organie państwowej bibliografii rejestracyjnej *Knižnaja letopiś*. Wydawnictwa pozostałych rodzajów, w poszczególnych przypadkach rejestrowane w *Knižnoj letopisi*, nie podlegają statystyce produkcji książkowej. Zalicza się do nich kalendarze ściennie, terminarzowe i plakatywne, oraz wydawnictwa rejestrowane jednocześnie w innych organach bibliografii państwowej, odrębne części wydawnictw zbiorowych typu „rozpraw” (wychodzących jako samoistne monografie), albumy reprodukcji artystycznych, atlasy geograficzne itd.

W statystyce druków, dokonywanej przez Wszechzwiązkową Izbę Książki i izby książki republik związkowych, dawno już ustaloną jednostką produkcji książkowej jest „jednostka wydawnicza”. Wskaźnik ten przyjęty jest w sprawozdawczości Centralnego Urzędu Statystycznego i poszczególnych instytucji wydawniczych oraz stosowany jest we wszystkich publikacjach urzędowych.

Na równi z terminem „jednostka wydawnicza”, zachowując zawartą w tym terminie treść, w poszczególnych przypadkach stosuje się także inne terminy, jak np. „tytuł”, „książka”, „tom”. Jednostce wydawniczej w statystyce wydawniczej odpowiada „jednostka bibliograficzna” w państwowej rejestracji druków.

Jednostką wydawniczą w naszym rozumieniu jest każdy samoistny odrębnie pod względem poligraficznym ukształtowany i zakończony druk, tzn. każda książka lub broszura z osobną kartą tytułową, okładką, odrębnie sfalcowana lub zbroszurowana, odbita z jednego składu.

Osobną jednostką wydawniczą (o ile posiada odrębnie ukształtowaną postać poligraficzną) jest przeto każdy tom, zeszyt, część utworu w poszczególnych wydaniach i wznowieniach, tłumaczeniach i opracowaniach. W praktyce radzieckiej statystyki druków każdy nakład tego samego wydania jakiegoś dzieła (przeznaczonego do masowego rozpowszechnienia i wielo-

krotnie odbijanego z tego samego składu) uważa się za osobną jednostkę wydawniczą.

„Jednostka wydawnicza”, która jest miernikiem całej masy produkcji książkowej, jest w głównej mierze wskaźnikiem ekonomicznym, charakteryzującym łącznie z innymi miernikami pracę instytucji wydawniczych i drukarni jako instytucji gospodarczych zużywających określony wkład pracy i środków materialnych na produkcję druków. Zespole w statystyce wydawniczej takich mierników, jak: jednostka wydawnicza, nakład, arkusz druku — odbitki, niewątpliwie charakteryzuje pod względem dynamicznym i statycznym stan i rozwój naszego drukarstwa (na odcinku produkcji książkowej) oraz instytucji wydawniczych i przemysłu poligraficznego. Jednakże stosowany system zestawień liczbowych nie pokazuje w całej pełni twórczego wkładu autorów w produkcję wydawniczą. Niewyjaśniona pozostaje rola i rozwój wysiłku twórczego w powstawaniu piśmiennictwa o różnej treści, ani też różnorodność asortymentu książek i broszur, ukazujących się jako samoistne prace autorskie w różnych dziedzinach nauki. Wobec tego, że taki wskaźnik produkcji książkowej, jak jednostka wydawnicza, jest bardzo szeroki, może on tylko w pewnej mierze charakteryzować produkcję wydawniczą ze wspomnianego punktu widzenia.

Umowność „jednostki wydawniczej” jako jednostki statystycznej wymaga wydzielenia z ogólnej liczby druków tych wydawnictw, które nie są odrębnymi pracami autorskimi, np.: 1. poszczególnych nakładów jednego wydania (dodruków), 2. przedruków, 3. wznowień, 4. wydań równoległych, 5. poszczególnych części i tomów jednego dzieła.

Ograniczenie tego miernika przez wydzielenie z ogólnej liczby jednostek, podlegających obliczeniu, tych druków, które nie są odrębnymi pracami autorskimi, daje nam już nowy miernik, może on lepiej sprostać zadaniom charakterystyki produkcji wydawniczej jako obrazu twórczości autorskiej. Do utworów podlegających wydzieleniu należą prócz poszczególnych nakładów jednego wydania i przedruków utwory, które są powtórzeniem oryginalnych prac autorskich (jako wznowienia), bądź kontynuacją dzieł, których oddzielne części i tomy ukazały się wcześniej. Ich wydzielenie umożliwia ujmowanie wydawnictw według tytułów.

Ogólna liczba tytułów uwzględnionych sumarycznie a także w granicach każdego języka winna być z kolei rozbita na dzieła oryginalne i przekłady.

Dalsze uściślenie jednostki ewidencyjnej wymaga wydzielenia dla każdej z tych podgrup nowych — po raz pierwszy ukazujących się dzieł (nowości piśmienniczych).

Tego rodzaju ewidencja wykracza poza obecnie istniejące ra-

my prac statystycznych Wszechwziązkowej Izby Książki i wymaga znacznego ich rozszerzenia i pogłębienia.

Przy ewidencji według tytułów jednostką statystyczną będzie każdy samoistny, oryginalny czy przekładowy tytuł (nazwa) druku odpowiadający oryginałowi rękopisu autorskiego, który jest jego podstawą. „Oryginał rękopisu autorskiego” rozumiany jest w danym przypadku jako oryginał stworzonego przez autora dzieła, dlatego też nie powinny być uwzględniane jako odrębne jednostki wydania ponowione (czyli wydania tego samego dzieła jednocześnie dokonane przez rozmaite instytucje wydawnicze), jak również poszczególne zeszyty i części jednego dzieła, jeśli nie stanowią one samoistnego, skończonego dzieła o własnym tytule.

Ewidencja produkcji książkowej według tytułów i jednostek wydawniczych daje jasne statyczne i dynamiczne wyobrażenie o składzie produkcji wydawniczej dotyczącej określonych zagadnień, o większym lub mniejszym bogactwie tematyki w obrębie poszczególnych działów publikowanego piśmiennictwa w porównaniu z innymi działami, o różnorodności asortymentu, o powtarzalności poszczególnych tytułów itd.

Przy ewidencji tytułów książek wydanych w poszczególnych językach lub według poszczególnych przekrojów tematycznych należy przeprowadzić ich podział na wydania oryginalne i przekłady. Zagadnienie przekładów jednego utworu na kilka języków oraz przekładów dokonanych przez rozmaitych tłumaczy może być rozmaicie rozstrzygane. Mogą tu być dwa warianty rozstrzygnięcia tej kwestii: 1. każdy nowy przekład tego samego druku uważa się za tytuł odrębny czyli za osobną jednostkę, 2. wszystkie przekłady tego samego utworu, niezależnie od tłumacza i różnicy języków, na które dany utwór przełożono, traktuje się jako jeden tytuł i uwzględnia się go jako jedną jednostkę obliczeniową. Sądzymy, że najśluszniej będzie nie uważać każdego przekładu za odrębny tytuł, lecz jednocześnie prowadzić specjalną ewidencję liczby przekładów tego samego tytułu i podawać w ogólnej liczbie książek tłumaczonych liczbę tytułów oryginalnych. Przy takim sposobie prowadzenia ewidencji ujawni się różnorodność asortymentu książek opublikowanych w danym języku.

W wyniku takiego uściślenia jednostki ewidencyjnej i wydzielenia z liczby oryginalnych i przekładowych tytułów nowych po raz pierwszy opublikowanych dzieł da się ustalić wzrost lub na odwrót — spadek produkcji oryginalnej w obrębie poszczególnych dziedzin nauki, poszczególnych języków itd.

Przed 50 przeszło laty N. M. Lisowski w swoim referacie na I Zjeździe rosyjskich działaczy — wydawców w 1895 r. (Sobi-

ranie i rozróbka statistycznych swedenij o knigoizdatelstwie i periodycznej peczati w Rossii — „Zbieranie i opracowywanie wiadomości statystycznych o ruchu wydawniczym i prasie w Rosji”) podał rozległy program statystycznego opracowania druków. Wiele problemów poruszonych przez N. M. Lisowskiego zostało zrealizowanych już w początkowym okresie istnienia radzieckiej statystyki wydawniczej, interesujący jest zgłoszony przez niego postulat prowadzenia ewidencji powtarzalności wydawnictw. A więc, poruszając zagadnienie oddzielnych, jakościowych i ilościowych wskaźników ewidencji, N. M. Lisowski mówi o liczbie wydawnictw opublikowanych po raz pierwszy i ponownie oraz podkreśla, że „szczególnie interesujące byłyby dane o liczbie utworów oryginalnych, ogłoszonych drukiem po raz pierwszy, dla określenia rzeczywiście tego przyrostu literatury”. W radzieckiej statystyce wydawniczej prowadzi się systematycznie statystykę wznowień, lecz do ewidencji tej włączane są tylko te wydawnictwa, w których zaznaczono ich wznowienia. Przeto do liczby uwzględnianych obecnie wznowień nie wchodzi takie powtórzone publikacje, które nie mają wzmianki o wydaniach poprzednich, jak również wydania dokonywane jednocześnie przez kilka instytucji wydawniczych (tzw. „wydania równoległe”). A więc po odjęciu od ogólnej sumy jednostek wydawniczych liczby wznowień uzyskana reszta nie daje mimo wszystko wyobrażenia o liczbie nowych, po raz pierwszy opublikowanych książek.

Pojęcie „tytułu” jako jednostki obliczeniowej zmienia się w zależności od tego, czy jest ono rozpatrywane w powiązaniu z produkcją książkową z lat ubiegłych, czy też w związku z produkcją roku sprawozdawczego. W pierwszym przypadku do liczby tytułów włącza się jako odrębne jednostki ewidencyjne wszystkie druki, które po raz pierwszy zostały opublikowane w danym roku sprawozdawczym i przedtem nigdy nie były wydawane (przy tym przekłady tych samych książek, dokonane przez różnych tłumaczy na różne języki, nie będą uważane za odrębne jednostki). W tym przypadku do wznowień należą prócz dodruków (dalszych nakładów jednego wydania) i przedruków — wszystkie drugie, trzecie i następne wydania druków już przedtem opublikowanych, a także wszelkie wydania równoległe, tj. wydania tych samych utworów dokonane przez różne instytucje wydawnicze. Przy tej odmianie ewidencji można ustalić liczbę książek świeżo powstałych i roczny przyrost produkcji książkowej w postaci druków nowych, opublikowanych po raz pierwszy w danym roku sprawozdawczym. Należy przy tym pamiętać, że mamy tu na myśli jedynie druki ukazujące

się jako samostatne wydawnictwa książkowe, niezależnie od tego, że wcześniej mogły one ukazać się na łamach czasopism i dzienników.

W drugim przypadku do liczby tytułów włącza się jako odrębne jednostki ewidencyjne wszystkie książki, niezależnie od tego, czy były one już wydawane w ciągu lat poprzedzających rok sprawozdawczy; ale książki o identycznych tytułach i identycznej treści, wydawane kilka razy w ciągu roku, włączane są do ewidencji tylko jeden raz i uwzględniane jako jedna jednostka obliczeniowa. Przy tej odmianie do liczby wznowień wchodzi książki wydane w ciągu roku sprawozdawczego kilka razy. Np. przy pierwszym wariantcie twórca A. S. Puszkina *Eugeniusz Oniegin*, wydany w 1948 r. po rosyjsku, nie zostanie uwzględniony w liczbie tytułów jako odrębna jednostka obliczeniowa, ponieważ był już wydawany przed 1948 r. w języku rosyjskim, ale będzie uwzględniony jako wznowienie. Analogicznie będą też uwzględnione przekłady. Np. przekład *Eugeniusza Oniegina* na język azerski, dokonany przez poetę Samed Wurguna i wydany w 1937 r., a potem wznowiony w 1948 r., nie będzie jako tytuł uważany za odrębną jednostkę obliczeniową, podobnie jak i przekład tegoż utworu dokonany przez innego poetę. Przy wariantcie drugim „Eugeniusz Oniegin” będzie uwzględniony w liczbie tytułów jako samodzielna jednostka obliczeniowa, ale tylko raz jeden, choć ukazał się w tymże roku kilka razy w rozmaitych wydaniach i przekładach. Jeżeli ewidencja według tytułów przy realizowaniu pierwszego wariantu ujawnia wzrost twórczego wkładu i wydajności autorów, to ewidencja według tytułów przy drugim wariantcie, nie ukazując tej strony rozwoju ruchu wydawniczego, unaocznia skład asortymentu radzieckiej produkcji książkowej w danym roku.

5.

Statystykę według tytułów, której jednym z zadań jest zobrazowanie rozwoju różnych kierunków pisarstwa, bardziej celowo jest przeprowadzać w odniesieniu nie do całokształtu ujmowanej statystycznie produkcji książkowej, ale tylko do tej jej części, która przeznaczona jest dla szerszych kręgów czytelniczych, a więc z pominięciem publikacji ściśle urzędowych i przeznaczonych do użytku służbowego. Po wprowadzeniu nowej jednostki obliczeniowej — „tytułu” i po podzieleniu ogółu uwzględnianych książek i broszur na dwie kategorie oraz po zastosowaniu tej jednostki tylko do ograniczonego kręgu wydawnictw badanie produkcji książkowej zo-

staje skierowane na nowe tory, a mianowicie na drogę bardziej pogłębionych analiz dotyczących jej składu jakościowego. Przy konsekwentnym przeprowadzeniu tego rodzaju ewidencji z roku na rok odsłonią się następujące nowe aspekty produkcji książkowej:

1. Stan i rozwój — w ogóle i w poszczególnych dziedzinach piśmiennictwa — produkcji przeznaczonej dla szerokiego kręgu czytelników (z pominięciem wydawnictw ściśle urzędowych i informacyjnych oraz przeznaczonych wyłącznie do użytku służbowego).

2. Stan i rozwój literatury oryginalnej (wydanej po raz pierwszy) w przekrojach: tematycznym, narodowym i innych, np. z punktu widzenia potrzeb czytelnichych, intencji publikacyjnej itp.

3. Stan i rozwój twórczości autorskiej, wyrażającej się w tworzeniu nowych dzieł rozmaitej treści i różnego przeznaczenia (niezależnie od działalności autorów w czasopiśmie i w dziennikach).

4. Zobrazowanie różnorodności asortymentu radzieckiej produkcji wydawniczej i stopnia nasycenia go nowymi publikacjami oraz wznowieniami.

Przeprowadzone w drodze eksperymentu zgodnie z wyżej nakreślonymi wytycznymi opracowanie według „tytułów“ produkcji wydawniczej za poszczególne okresy lat 1943 i 1945 dało dość interesujące wyniki i wskazało, że „tytuły“ w stosunku do ogólnej liczby jednostek wydawniczych wynoszą mniej więcej 75%, 25% przypada na wydawnictwa pozostałych rodzajów. Otrzymane liczby w przekroju tematycznym dobitnie wskazały, że stosunek wzajemny „tytułów“ i jednostek wydawniczych waha się w zależności od tematyki produkcji książkowej, jak również intencji publikacyjnej i przeznaczenia czytelniczego. Wśród druków przeznaczonych do masowego rozpowszechniania, a więc niejednokrotnie wydawanych ponownie, przypada procentowo najmniejsza liczba „tytułów“ w działach takich, jak piśmiennictwo społeczno-polityczne, rolnicze, artystyczne. W tych działach występują masowo wydawnictwa popularne, niejednokrotnie wydawane przez poszczególne instytucje wydawnicze zarówno po rosyjsku, jak również i w innych językach.

Przy ewidencji według „tytułów“ powstaje wiele metodycznych i technicznych zagadnień co do doboru piśmiennictwa ujmowanego statystycznie, co do określenia jednostki statystycznej, co do rozpoznania wydań identycznych i wznowień, co do techniki ewidencji itd.

Najbardziej istotnym dla ewidencji według tytułów jest zagadnienie doboru materiału, gdyż ewidencja tego rodzaju — jak to już zaznaczono — daje interesujące wyniki jedynie w odniesieniu do ograniczonej części materiału książkowego, a mianowicie materiału przeznaczonego dla szerokich kręgów czytelniczych.

W związku z różnorodnością i kolosalnymi rozmiarami produkcji książkowej rejestrowanej w *Knižnoj letopisi* i objętej ewidencją statystyczną powstaje konieczność zróżniczkowania jej pod kątem widzenia jej dokładności literackiej, nieprzemijających wartości, użytkowości oraz innych cech. Dotychczas pewnym sprawdzianem było tu wydzielenie z ogólnej liczby uwzględnianych książek i broszur tych pozycji, które ukazują się z podaną ceną, czyli przeznaczonych do mniej lub więcej szerokiego rozpowszechnienia, lecz sprawdzian ten nie wystarcza. Bardziej celowe jest wydzielenie osobnej grupy publikacji o charakterze urzędowym, obliczonych na ograniczone rozpowszechnienie i szybko przemijające zainteresowanie czytelników, jak np. materiały ściśle urzędowe przeznaczone do użytku służbowego, przepisy operatywne, instrukcje dotyczące organizacji procesów technologicznych, statuty wzorcowe, uchwały, wydawnictwa informacyjne, programy, normy itd. Taki podział wydawnictw umożliwi wydzielenie z jednej strony książek i broszur o rozległym znaczeniu politycznym, naukowym, produkcyjnym, szkolnym, literackim, jak: monografie, broszury popularne, praktyczne poradniki i pomoce, podręczniki, utwory literackie, z drugiej zaś publikacji normatywno-instruktażowych o ograniczonym przeznaczeniu, jak: wydawnictwa urzędowe, sprawozdania przedsiębiorstw, wydawnictwa programowe, wydawnictwa ściśle metodyczne i informacyjne.

Najbliższym zadaniem radzieckiej statystyki wydawniczej jest dalsze pogłębianie i udoskonalanie metod statystycznego opracowania materiałów, metod sprzyjających głębszej analizie radzieckiej produkcji wydawniczej. Zadaniu temu odpowiadałaby też organizacja szerokiej zróżniczkowanej ewidencji wydawnictw w dwu wyżej wskazanych oddzielnych grupach z tym, że statystykę grupy pierwszej prowadziłoby się równolegle i według tytułów i według jednostek wydawniczych.

Thum. Serafin Michalewski

PIŚMIENNICTWO POLSKIE Z ZAKRESU STATYSTYKI
WYDAWNICZEJ

Bornsteinowa J.: Czasopisma w Polsce (1925—1927). *Kwartalnik Statystyczny* t. 5: 1928 z. 4 s. 1591—1613.

Rulifikowski M.: 3 Vers une nouvelle méthode de statistique des imprimés. Varsovie 1936.

Muszkowski J.: Rejestracja produkcji wydawniczej. *Życie literackie* R. 6: 1948 z. 1/6 s. 24—40.

Nadto uwagi wstępne do następujących publikacji:

Statystyka druków 1928-1930. Warszawa 1932. Biblioteka Narodowa, Instytut Bibliograficzny.

Statystyka druków 1931. Warszawa 1932. Główny Urząd Statystyczny. Statystyka Polski. Seria B zesz. 3.

Toż 1932. Warszawa 1933. GUS. Statystyka Polski. Seria B zesz. 21.

Toż 1933. Warszawa 1934. GUS. Statystyka Polski. Seria C zesz. 16.

Toż 1934. Warszawa 1936. GUS. Statystyka Polski. Seria C zesz. 32.

Toż 1935. Warszawa 1937. GUS. Statystyka Polski. Seria C zesz. 53.

Statystyka kultury 1945, 1946, 1947. Warszawa 1949. GUS. Statystyka Polski. Seria D zesz. 14.

WYDAWNICTWA INSTYTUTU BIBLIOGRAFICZNEGO
PRZY BIBLIOTECIE NARODOWEJ
OD ROKU 1945

Przewodnik Bibliograficzny

1946 — nry 1/3, 10—12

1947 — nry 4—28

1944 — 1947 (całość materiałów — w druku)

Od początku r. 1948 Przewodnik Bibliograficzny ukazuje się co tydzień.
Indeks alfabetyczny do Przewodnika Bibliograficznego za r. 1948

„ za r. 1949 (w druku)
za r. 1950
za r. 1951
za r. 1952 (w druku)

Bibliografia Zawartości Czasopism

R. I 1947 T.1: Lipiec (powiel.)

T. 2: Sierpień — grudzień (powiel.)

R. II 1948 T. 1: Styczeń — czerwiec. Cz.1—2 (powiel.)

T. 2: Lipiec — grudzień. Cz. 1—2 (powiel.)

R. V 1951 T.1: Styczeń — czerwiec. (w druku)

R. V 1951 T. 2: zes. 1, 2, 3/4 (wyczerp.) 5/6: lipiec—grudzień oraz

Dodatek: Indeks alfabetyczny.

R. VI 1952. zes. 1 — 12: Styczeń — grudzień. Dodatek: Indeksy.

R. VII 1953. zes. 1 — 12: Styczeń — grudzień.

Bibliografia Bibliografii i Nauki o Książce za r. 1948; za r. 1949 —
w druku.

Biuletyn Instytutu Bibliograficznego T. III nr 1—9: 1950—1953;

T. IV nr 1—5: 1953—1954.

Indeks alfabetyczny „Dodatków” Bibliografii polskiej (cz. III — stul.
XV—XVIII) Karola Estreichera. Zest. M. Dembowska. Wyd. 2 sprawdz.
i popr. Warszawa 1950 [powiel.]

Osiem lat Polski Ludowej. Poradnik bibliograficzny. Warszawa 1952 s.
43. [wyczerp.]

Popularna biblioteczka rolnicza. Poradnik dla bibliotekarzy gminnych
i instruktorów rolnych. Warszawa 1952 s. 24.

Wybory. Poradnik bibliograficzny. Warszawa 1952 s. 24.

Bibliograficzny przewodnik po ZSRR. Warszawa 1953 s. 92.

Przegląd Piśmiennictwa o Książce [powiel.]

R. 1951 nr próbny i 1—4 oraz indeks przedmiotowy.

R. 1952 nr 1—10 z indeksem przedmiotowym.

R. 1953 nr 1—3 z indeksem przedmiotowym.

R. 1954 nr 1—2

Komunikaty Instytutu Bibliograficznego 1—19. [wyczerp.]

WYDAWNICTWA PAŃSTWOWEGO INSTYTUTU KSIĄŻKI
NA SKŁADZIE W BIBLIOTECIE NARODOWEJ

Bibliografia Bibliografii i Nauki o Książce za r. 1947

Biuletyn Państwowego Instytutu Książki. T. 1—2: 1947—1949

Świerkowski Ksawery: Dziesięć wieków książki. Chronologia. Łódź 1949.

Adres wydawnictwa

Biblioteka Narodowa — Instytut Bibliograficzny. Warszawa, Rakowiecka 6

Druk. Akcydens., W-wa. 1600. Zam. 1268.VI.54. Druk. ukończono 19.VII.54.
Pap. druk. sat. kl. V, A1/60 g. 5-B-54324.